

UDK 262.3 (497.5 Ludrum) "533" (091)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 31. siječnja 2007.

Prihvaćeno za tisak: 11. lipnja 2007.

The Diocese of Ludrum (*Ecclesia Ludroensis*)

Ante Škegro

Croatian Institute of History

Opatička 10

10000 Zagreb

Republic of Croatia

The Diocese of *Ludrum* was founded at the 533 *Salona* council presided by *Honorius Iunior* (528-547), archbishop of *Salona*. On that occasion *Magnoticum* / *Magnioticum*, *Equitinum*, *Saluiaticum* and *Sarsiaticum* were included in its territory. Numerous authors – beginning with Daniele Farlati (1690-1773), Josip Alačević (1826-1904), Wilhelm Tomaschek (1841-1901), Franjo Rački (1828-1894), Vjekoslav Klaić (1849-1928), through Ivo Bojanovski (1915-1993) and recently by Slobodan Čače – have written on the centre of the Diocese of *Ludrum* and related topics. In the Croatian historiography a thesis proposed by Vjekoslav Klaić - according to whom *Ludrum* could be identified with the site of Biskupija near Knin, and the medieval Diocese of Knin is to be considered the heiress of that diocese - still prevails.

Key words: Roman province of Dalmatia; Early Christianity; *Ludrum*; the Diocese of *Ludrum*; *Ecclesia Ludroensis*

Introduction

The Diocese of *Ludrum* and its bishop are mentioned in the acts (official documents) of the 533 *Salona* council presided by the Salonitan archbishop *Honorius Iunior*.¹ Three new dioceses were founded on that occasion – their centres being in *Sarsenterum*, *Muccur* and *Ludrum* (*in Sarsentero, Muccuro et Ludro*). It can not be excluded that the Diocese of Baloiensis (*Eccleisa Baloiensis*) – whose centre could

¹ About archbishop *Honorius Iunior*: Bruna KUNTIĆ-MAKVIĆ, "Honorius Iunior, Salonitanae urbis episcopus. Essai sur la Dalmatie de son temps" *Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju Split – Poreč* (25. 9. – 1. 10. 1994.), *Dio II*, Split-Città del Vaticano, 1998, 997-1002.

be identified with the locality Gromile (Grad) in the central Bosnian site of Šipovo.² Presbyter *Celianus* was appointed bishop of *Ludrum* (*in Ludro Celianum presbyterum*)³ whereas *Magnoticum*, *Equitinum*, *Salviaticum* and *Sarsiaticum* were put under his jurisdiction (*Ludrensis vero episcopus Magnoticum*,⁴ *Equitinum*, *Salviaticum et Sarsiaticum*...).⁵ He was the last person to sign the *Salona* council acts (*Celianus episcopus ecclesiae Ludroensis, consentiens subscripsi*).⁶ This is more or less everything historical sources – the only still extant one being the *Historia Salonitana Maior* – let us know about *Ludrum* and its diocese, bishops, clergy and population.⁷ Confused and not easy to understand, *Historia Salonitana Maior* itself is still totally contested.⁸ According to Radoslav Katičić it should be considered a version of the *Historia Salonitana* written by Thomas archdeacon of Split (1200-1268),⁹ which, numerous unreliable points notwithstanding, contains the original tradition; together with the *Salonitan* (530 and 533) as well as the Split councils (925 and 928), this tradition should not be completely discarded.¹⁰ One can easily agree with Nada Klaić (1920-1988) who stated that the Archdeacon's *Historia Salonitana* is one of the most precious sources for the Croatian early medieval ecclesiastical history.¹¹ In spite of numerous errors, this work has provided us with the literary texts of the 530 and 533 *Salonitan* councils.¹²

² About the Diocese of Baloiensis: Ante ŠKEGRO – Veljko PAŠKVALIN, “*Municipium Baloie – središte ranokršćanske Baloienske biskupije (Ecclesia Baloiensis)*” *Hrvatska misao: Matica hrvatska Sarajevo: časopis za umjetnost i znanost* 39-40/28, 2006, 40-54; Ante ŠKEGRO, “*The Diocese of Baloie (Ecclesia Baloiensis)*”, *Arheološki vestnik* 58, 2007., (in forthcomming).

³ Daniele FARLATI, *Illyrici sacri tomus secundus. Ecclesia Salonitana. A quarto saeculo aere christianae usque ad excidium Saloniae. Accessere Vita Diocletiani Imperatoris, Acta Sanctorum ex ejus genere, Marmora Salonitana. Auctore Daniele Farlato presbytero Societatis Jesu, Venetiis, 1753, 173: Celianum; Ferdo ŠIŠIĆ, Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I. Čest 1. (do god. 1107). Uvod, natpisi i isprave, Zagreb, 1914, 162, 164: *Cecilianum*; Нада КЛАИЋ, *Historia salonitana maior*, Београд, 1967, 83 and 85 not. 328: *Celianum*, not. 259: *Cecilianum*; Stjepan GUNJAČA, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji. Knjiga I. Izvori (analiza i kritika)*, Zagreb, 1973, 54, 56: *Celianum*; Milan IVANIŠEVIĆ, “*Povijesni izvori*” *Salona christiana*, Split, 1994, 161: *Celianum*.*

⁴ F. ŠIŠIĆ, o. c., 162 and H. КЛАИЋ, o. c., 83 not. 274: (municipium) *Magnoticum*.

⁵ D. FARLATI, o. c., 173; Ignaz BATTHYAN, *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium, opera, et studio Ignatii comitis de Bathyan episcopi Transilvaniae coelectae, et illustratae. Tomus primus, Albae Carolinae, 1785, 291; F. ŠIŠIĆ, o. c., 162; H. КЛАИЋ, o. c., 83; M. IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.*

⁶ D. FARLATI, o. c., 174; I. BATTHYAN, o. c., 293; F. ŠIŠIĆ, o. c., 164; H. КЛАИЋ, o. c., 85; S. GUNJAČA, o. c. 56; M. IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.

⁷ H. КЛАИЋ, o. c., pass.; Lujo MARGETIĆ, “*Historia Salonitana i Historia Salonitana Maior – neka pitanja*” *Historijski zbornik XLVII/1*, 1994, 1-36; Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL, *Toma Arhidakon i njegovo djelo*, Jastrebarsko, 2002, 11-24.

⁸ Ivo BABIĆ, “*Splitske uspomene na salonitanske kršćanske starine*”, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 85, 1993, 13-57.

⁹ English edition of Toma archdeacon work: Olga PERIĆ – Damir KARBIĆ – Mirjana MATIJEVIĆ SOKOL - James Ross SWEENEY, *Thomae Archidiaconi Spalatensis Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum*, Budapest, New York, 2006.

¹⁰ Radoslav KATIČIĆ, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb, 1998, 385.

¹¹ Nada KLAJĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971, 26-28.

¹² N. KLAJĆ, “*Način na koji je nastajalo djelo Historia Salonitana Maior*”, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 72-73, 1979, 174.

Components of the Diocese of *Ludrum*

The 533 Salonitan council acts confirm that *Magnoticum* / *Magnioticum*, *Equitinum*, *Saluiaticum* and *Sarsiatricum* commonly recognized as municipia, were assigned to the *Ludrum* diocese at the moment of its foundation.¹³ Judging by the *Muccur* and *Sarsenterensis* dioceses - founded during the same ecclesiastical council, it is clear that the council fathers did not have only municipia in mind when they decided to found new dioceses. Along with the municipal territory, newly founded dioceses must have been assigned some tribal territories, too. For example, Diocese of *Muccur* was assigned the territory inhabited by the Delmatian Onestini tribe (*delminense Onestinum*) and some islands (*quidquid in insulis continetur*). Some tribal territories in the Eastern Herzegovina were assigned to the *Sarsenterensis* diocese (*per Rusticiarum pecuatico; Beuzavaticum - Benzavaticum*).¹⁴ Accordingly, ethnic, that is, tribal, territories can be detected in some of the places assigned to the *Ludroensis* diocese.

Magnoticum / *Magnioticum*

Magnoticum or *Magnioticum* is the first among places assigned to the *Ludroensis* diocese in the 533 Council act. Suggestion related to its location made by Josip Alačević can be easily accepted.¹⁵ Obviously, it is about the territory (*ager*) of antique *municipium Magnum*, given this status¹⁶ during the reign of the Roman emperor Marcus Aurelius (161-180).¹⁷ Roman inscriptions suggested the site of Balina glavića in Umljanović near Drniš;¹⁸ archeological excavations only confirmed what inscriptions had suggested.¹⁹ On the Peutinger *Tabula* it can be found between *Promona* (8 miles away) and *Andetrium* (14 miles away) as travelling station *Magno* on the major road *Salona - Burnum - Iader*.²⁰ Ravenna Anonymous *Cosmography* noted it as *Magnum*, a locality between *Endetrio* and *Promona*.²¹ Council fathers, most

¹³ D. FARLATI, o. c., 173; I. BATTHYAN, o. c., 291; F. ŠIŠIĆ, o. c., 162; H. КЛАИТ, o. c., 83; M. IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.

¹⁴ I. PULJIĆ - A. ŠKEGRO, "The Diocese of *Sarsenterensis*", *Arheološki vestnik* 57, 2006, 236.

¹⁵ Giuseppe ALAČEVIĆ, "Il municipio *Magnum* ed altri luoghi lungo la via Romana da *Salona* a *Burnum*", *Bulletino di archeologia e storia dalmata* 1, 1878, 90-96.

¹⁶ *Corpus inscriptionum Latinarum*, vol. III. *Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae* (Edidit Th. MOMMSEN), Berlin, 1873, nr. 9798; (furthermore: *CIL III*); Marjeta ŠAŠEL-KOS, "Magnum Municipium", *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike. Altertum, Band 7, Lef-Men*, Stuttgart-Weimar, 1999, col. 697.

¹⁷ M. ŠAŠEL-KOS, o. c., 697.

¹⁸ *CIL III 9798a; 9898 = 14316²*; Marin ZANINOVIĆ, "Ilirsko pleme Delmati II", *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* V/3, 1967, 12, 85.

¹⁹ Tomislav ŠEPAROVIĆ, "Ulomak antičkog natpisa iz Umljanovića", *Obavijesti: Hrvatsko arheološko društvo* 29/1, 1997, 32-34.

²⁰ *Tab. Peut. segm. V, 2*; About this road: Željko MILETIĆ, "Rimske ceste između Jadera, Burnuma i Salone", *Radovi: razdio povijesnih znanosti. Sveučilište u Splitu Filozofski fakultet Zadar* 32 (19), 1993, 117-150.

²¹ *Rav. Cosmogr. IV, 16: Item ad aliam partem sunt civitates Decumin, Endetrio, Magnum, Promona, Adrise....*

probably had in mind the region of Čikola river and its confluence Vrba (Muć) under this name, as was suggested by Josip Alačević.²² Two early-christian basilicas were found there: a three naved basilica with later attached rooms on the site of Cecela in Siverić near Drniš,²³ and a single naved basilica with a three apses memory in the village of Biočić (Tepljuh) near Drniš,²⁴ as well. Significantly, the remains of the first were found on the site of *Cecela*, which is often identified with the name of its patron saint – Saint Cecilia.²⁵ It cannot be excluded that the place name hides the founder's name – the only known bishop of *Ludrum*, in some manuscript codices of the *Historia Salonitana Maior* called *Cecilianus*.²⁶

Equitinum

Equitinum is the second in line place assigned to the Ludroensis diocese in the 533 Council acts. Undoubtedly, the ager of the once Roman colony of *Aequum* can be recognized in the name,²⁷ which reached this status (*Colonia Claudia Aequum*) during the reign of emperor Claudius (43-54), with the centre located in the modern place of Čitluk near Sinj.²⁸ The Antonine *Itinerarium*²⁹ and the Peutinger *Tabula* have it as *Aequo*;³⁰ whereas on the Ravenna Anonymous map it is noted as *Aequon* on the major road *Salona - Servitum*.³¹ When assigning *Equitinum* to the Ludroensis diocese, the council fathers must have had in mind the Cetina region – that is, its central (Sinjska krajina) and upper part (Vrlika),³² where remains of several early chris-

²² G. ALAČEVIĆ, o. c., 42, not. 7; The same, "Delminium", *Bulletino di Archeologia e Storia Dalmata* 20, 1897, 108.

²³ Pasquale CHEVALIER, *Ecclesiae Dalmatiae. Starokršćanska arhitektura u Rimskoj provinciji Dalmaciji* (4. - 7. st.). *Salona II, Tome 1 – Catalogue. Recherches archéologiques franco-croates*, Rome-Split, 1995, 187-189; The same, *Ecclesiae II, Ecclesiae Dalmatiae. Starokršćanska arhitektura u Rimskoj provinciji Dalmaciji* (4. - 7. st.). *Salona II, Tome 2 – Illustrations et conclusions. Recherches archéologiques franco-croates*, Rome-Split, 1995, pl. XXXII.

²⁴ P. CHEVALIER, o. c., *Tome 1 – Catalogue*, 185-187; *Tome 2 – Illustrations et conclusions*, pl. XXXI-XXXII.

²⁵ P. CHEVALIER, o. c., *Tome 1 – Catalogue*, 186.

²⁶ D. FARLATI, o. c., 173: *Celianum*; F. ŠIŠIĆ, o. c., 162, 164: *Cecilianum*; H. КЛАИТЪ, o. c., 83 and 85 not. 328: *Celianum*, not. 259: *Cecilianum*; S. GUNJAČA, o. c., 54, 56: *Celianum*; M. IVANIŠEVIĆ, o. c., 161: *Celianum*.

²⁷ Branimir GABRIČEVIĆ, "Iz antičkog perioda Cetinske krajine", *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka. Znanstveni skup Sinj*, 3-6. VI 1980, Split, 1984, 102.

²⁸ CIL III 1323; M. ZANINOVIĆ, o. c., 85; M. ŠAŠEL-KOS, "Aequum", *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike. Altertum, Band 1, A – Ari*. Stuttgart-Weimar, 1996, col. 189.

²⁹ *Itin. Ant.* 269, 6.

³⁰ *Tab. Peut. segm. V*, 3.

³¹ *Rav. Cosmogr. IV*, 16.

³² Ante MILOŠEVIĆ, "Arheološki spomenici gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine", *Zbornik Cetinske krajine, Knjiga 2. Arheološka i historijska baština Cetinske krajine*, 1981, 17-18; Šime JURIĆ, "Građa za bibliografiju Cetinske krajine do 1980. I. dio. Povijesni spomenici prvoga reda", *Zbornik Cetinske krajine, knj. 3*, 1982, 13-14.

tian basilicas (in Trilj, Grab, Sinj, Mirine - Otok, Gala, Potravlje, Otišić and Koljane) and numerous other early christian buildings have been registered.³³

Salviaticum

Ivo Bojanovski was the scholar who dedicated his attention to *Salviaticum*, identifying it with the *municipium Salvium*; he located it in Vrba (Borak) on Glamočko polje,³⁴ where he discovered one of the largest early christian basilicas in the eastern Adriatic hinterland (28,50 x 19,10 m).³⁵ On its site an earlier and somewhat smaller basilica had been built.³⁶ Later on, a preromanesque, then a romanesque churches were built;³⁷ in recent times a Serbian church dedicated to Saint Peter and Paul was erected.³⁸ Early christian basilicas on Glamočko polje have been registered on the sites of Halapić,³⁹ Glavice⁴⁰ and Isakovci.⁴¹ Lead by their onomastic unity, identical cult, art and epichoric way of living,⁴² Ivo Bojanovski saw *Salviaticum* as an unique administrative region (*civitas peregrinorum*) which comprised the regions of Glamoč and Livno.⁴³ Its centre would be the *municipium Salviae* apropos *Salviae*,⁴⁴

³³ Jasna JELIČIĆ, "Tragovi ranokršćanske arhitekture od izvora do ušća rijeke Cetine", *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka. Znanstveni skup Sinj, 3-6. VI 1980*, Split, 1984, 169-180; A. MILOŠEVIĆ, *Sinj i Cetina u starohrvatsko doba*, Split, 1996, 13-22; A. MILOŠEVIĆ, *Vodič po Muzeju Cetinske krajine. Vodič po Cetini*, Sinj, 1997, 16.

³⁴ Ivo BOJANOVSKI, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Sarajevo, 1988, 247.

³⁵ I. BOJANOVSKI, "Borak – Grm, Vrba, Glamoč – kasnoantička bazilika", *Arheološki pregled* 16, 1974, 104-107, Tab. XLVIII; The same, "Borak – Grm, Vrba, Glamočko polje – kasnoantička bazilika", *Arheološki pregled* 17, 118-121, Tab. LIX; The same, "Borak-Grm, Vrba, Glamočko polje – kasnoantička bazilika", *Arheološki pregled* 18, 1976, 90-94, Tab. XXXIX, fig. 1, 2; The same, "Kasnoantička bazilika u Vrbi na Glamočkom polju", *Glasnik Zemaljskog muzeja* 35/36, 1981, 195-211.

³⁶ I. BOJANOVSKI, "Kasnoantička bazilika u Vrbi", 208-209.

³⁷ Dimitrije SERGEJEVSKI, "Novi nalasci na Glamočkom polju", *Glasnik Zemaljskog muzeja* 45, 1933, 11-12, nr. 11; Tihomir GLAVAŠ, "Vrba 1, Vrba, Glamoč", *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 3*, Sarajevo, 1988, 250, no. 22.279.

³⁸ Ante KUĆAN, "Starohrvatski crkveni spomenici u Bosni i Hercegovini", *Napretkova knjiga* 33, Sarajevo, 1943, 137-146; I. BOJANOVSKI, "Kasnoantička bazilika u Vrbi", 195, not. 5, 209, not. 34.

³⁹ D. SERGEJEVSKI, "Putne bilješke iz Glamoča", *Glasnik Zemaljskog muzeja* 54, 1942, 131; Đuro BASLER, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1972, 84; I. BOJANOVSKI, *Bosna i Hercegovina*, 238.

⁴⁰ Nenad CAMBI, "Unpublished Excavations and Finds of Early Christian Period in Yugoslavia", *Atti del IX congresso internazionale di archeologia cristiana, Roma 21-27 settembre 1975, vol. 2*, Roma, 1978, 151; I. BOJANOVSKI, "Kasnoantička bazilika u Vrbi", 197, not. 10, 12.

⁴¹ I. BOJANOVSKI, *Bosna i Hercegovina*, 1988, 238.

⁴² I. BOJANOVSKI, "Pelva i Salviae. Prilog antičkoj topografiji rimske provincije Dalmacije", *Adriatica praehistorica et antiqua. Zbornik radova posvećen Grgi Novaku*, Zagreb, 1970, 517; The same, "Livanjsko polje u kasnoantičko doba", *Zbornik 1. Arheološka problematika zapadne Bosne*, Sarajevo, 1983, 179; The same, *Bosna i Hercegovina*, 247.

⁴³ I. BOJANOVSKI, "Pelva i Salviae", 518; The same, "Livanjsko polje", 184-185; The same, *Bosna i Hercegovina*, 247, not. 80.

⁴⁴ I. BOJANOVSKI, "Pelva i Salviae", 513, not. 35 in the form *Salviae* (*Itin. Ant. 269, 4*) assumes "dual or rambling settlement".

identified by the modern Halapić on Glamočko polje,⁴⁵ where, apart from the antique settlement, the presence of a beneficiary station⁴⁶ and an early christian basilica have been confirmed.⁴⁷

Sarsaticum

A difficult questions related to the Diocese of *Ludrum* is *Sarisaticum*, the fourth and last place assigned to it in 533.⁴⁸ Former researches could not relate it to any of the antique municipalities or settlements. Thinking of the “land of *Sardeates*” and alternatively locating it into the lower Unac valley and upper Una in Western Bosnia, Ivo Bojanovski identified it with *Sardiaticum*, that is the *Sardeatae* tribal territory.⁴⁹ He searched for the centre of this community in Vrtoč near Drvar,⁵⁰ where remains of an antique settlement, fragments of Roman inscriptions and late antique tombs have been registered.⁵¹

The problem of *Ludrum*

In the early christian period, it was highly important that the territories to become a part of a newly founded dioceses be well connected by roads. They had to be geographically enclosed, economically strong and in accordance with the necessities of the local population. These were basic requirements for normal functioning of the church and its clergy, for a successful christianisation proces which continued long after the official end of the antiquity. When choosing the see for the diocesan bishop, it was necessary that his dignity be taken into account, too.⁵² According to the 343 *Serdica* council decree⁵³ “it was not allowed to ordain bishops in villages or smaller

⁴⁵ I. BOJANOVSKI, “Pelva i Salviae”, 514, 518; The same, “Livanjsko polje”, 180.

⁴⁶ CIL III 13231; Egon SCHALLMAYER, *Der römischen Weihebezirk von Osterburken, Band 1. Corpus der griechischen und lateinischen Beneficiarier – Inschriften des Römischen Reiches (Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden Württemberg, Band 40.)*. – Stuttgart, 1990, 352-353, nr. 443, fig. 443: *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / C(aius) Iul(ius) Rogatus be(neficiarius) co(n)s(ularis) / leg(ionis) XI Cla(udiae) vet(eranus) / C(aius) Iul(ius) Rogatus / iunior / v(oto) liben(tes) p(osuerunt)*. CIL III 13231; 353-354, nr. 444, fig. 444: ----- / *et Gen(io) lo(ci) / Ael(ius) Antero(s) / b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) l(egionis) XIII / g(eminae) v(otum) l(ibens) s(olvit) / Imp(eratore) d(omino) n(ostro) [[Gal]]/[lieno III]] et / Volusian[o] / co(n)s(ulibus) kal(endis) Aprilib(us)*.

⁴⁷ V. PAŠKVALIN, “Crkvina, Halapići, Glamoč”, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 3*, 236, br. 22.29.

⁴⁸ D. FARLATI, o. c., 173; I. BATHYAN, o. c., 291; F. ŠIŠIĆ, o. c., 162; H. КЛАИЋ, o. c., 83; M. IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.

⁴⁹ I. BOJANOVSKI, *Bosna i Hercegovina*, 251, 252.

⁵⁰ I. BOJANOVSKI, “Le municipe inconnu dans le pays Ditiones (Bosnie occidentale)”, *Živa antika XXV/1-2*, Skopje, 1975, 265-271; The same, “Sardeati”, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 1*, 161.

⁵¹ V. PAŠKVALIN, “Donje Vrtoče 2, Donje Vrtoče-Pećanska Draga, Titov Drvar”, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 2*, 160, br. 11.32.

⁵² *Ad ordinandorum nuper episcoporum curam, facta distributione, credimus pertinere, presertim cum nihil canonicis sit contrarium constitutis, qia nec episcopalis vilescit auctoritas... Quapropter, quos vel in quibus locis episcopi debeant consecrari, diligentius pertractemus*. H. КЛАИЋ, o. c., 82 (615r).

⁵³ About this council: Rajko BRATOŽ, “Die Entwicklung der Kirchenorganisation in den Westbalkanprovinzen (4. bis 6. Jahrhundert)”, *Miscellanea Bulgarica 5*, 1987, 154-155.

places; where one priest suffices, there is no place for a bishop, his name and dignity cannot be humiliated".⁵⁴ In order to become a bishop's see, a place had to be autonomous, meaning that it could not be of lower grade than a colony or a *municipium*. *Municipia* becoming bishop's sees had to have undoubted urban characteristics and sufficiently strong economic basis.⁵⁵ Frequently, several *municipia* made part of one early christian diocese.⁵⁶ Bishop's office dignity was protected by the bizantine emperor Justinian's (527-565) legislation (during his reign the Diocese of *Ludrum* was founded). It did not permit new diocese foundation neither in rural nor in smaller urban settlements.⁵⁷ Judging from the 925 Split Council acts this practice was valid in Dalmatia even during the early Middle Ages.⁵⁸ New diocese foundation in late antiquity was in corelation with the state policy, which took normative measures to eliminate paganism. The non christians could lose their possessions and civil rights.⁵⁹

In such a delined context, where could the *Ludrum* diocese be searched for? The name denotes goatskin, or ramskin,⁶⁰ used to transport wine or olive oil.⁶¹ Present practice in the study of the early christian Dalmatian dioceses leads to the conclusion that the late antique dioceses were usually in the territory of the most important settlements, subjected to the jurisdiction of diocesan bishops. During the troubled times of the wars that Bizantine Empire fought against the Ostrogots, and the times of great barbaric migrations, bishops would retreat into the castra nearest to their see, as for example, did the bishop of *Narona*, who found refuge in the *castrum* of Mogorjelo, near Čapljina. As can be deduced from the 533 Salonitan council acts, two im-

⁵⁴ *Historia iuris canonici: historia institutorum ab Ecclesiae fundatione usque ad Gratianum ad usum scholarium* (ed. Bertrandus KURTSCHIED), Romae, Officium Libri Catholici, 1951, 107: "Licentia danda non est ordinandi episcopum aut in vico aliquo aut in modica civitate, cui sufficit unus presbyter, quia non est necesse ibi episcopum fieri ne vilescat nomen episcopi et auctoritas".

⁵⁵ N. CAMBI, "Područje Šibenske biskupije u starokršćansko doba", *Sedam stoljeća Šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.* Šibenik, 22. do 26. rujna 1998, Šibenik, 2001, 10, 11, 12.

⁵⁶ Francesco LANZONI, *Le diocesi d'Italia dalle origini al principio del secolo VI (an. 604)*, vol. II, Faenza, 1927, 1090 s.; Giordano C. MENIS, "Le giurisdizioni metropolitiche di Aquileia e Milano nell'Antichità, Aquileia e Milano", *Antichità Alto Adriatiche* 4, Udine, 1973, 278; Branka MIGOTTI, "Ranokršćanska biskupija Scardona (Skradin)", *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 9, 1992, 103.

⁵⁷ Hubert JEDIN, *Velika povijest Crkve. Drugi svezak. Crkva Carstva poslije Konstantina Velikoga*, Zagreb, 1995, 418-427.

⁵⁸ *Non licet in modicis ciuitatibus uel villis episcopos statui, ne nomen episcopi uilescat.* Marko KOSTRENIČIĆ - Jakov STIPIŠIĆ - Miljen ŠAMŠALOVIĆ, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. I., Zagrabiae, 1967, 31; H. КЛАИТЬ, o. c., 99, fig. 628v.

⁵⁹ *Codex Iustinianus I*, 11, 10; Alexander DEMANDT, *Die Spätantike: Römische Geschichte von Diokletian bis Justinian 284-566 n. Chr.*, München, 1989, 200; N. CAMBI, "Područje Šibenske biskupije" 11, not. 17.

⁶⁰ *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae. Fasciculus IV, L - N.*, Zagrabiae, 1974, 676; Jozo MAREVIĆ, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, 2000, 1809.

⁶¹ Giuseppe BOERIO, *Dizionario del dialetto Veneziano di Giuseppe Boerio. Seconda edizione aumentata e corretta aggiuntovi l'indice italiano veneto già promesso dall'autore nella prima edizione*, Venezia, 1856. Ristampa Anastatica, Firenze, 1993, 376.

portant settlements were assigned to the bishop of *Ludrum: Magnum* (*municipium Magnum*) at Balina Glavica in Umljanović near Drniš, and *Equum* (*Colonia Claudia Aequum*) in Čitluk near Sinj. Considering their importance, both might have been bishop's see; *municipium Salvium* in Vrba (Borak) at Glamočko polje could be the site, too. All of them were on the main road *Salona – Magnum – Burnum – Iader*,⁶² whereas *Equum* and *Salvium* were on the road *Salona – Servitium* (Bosanska Gradiška).⁶³ Although divided by a high mountain chain Kozjak, Svilaja and Dinara – these places, together with the regions of lower Unac and upper Una, where *Sarsiaticum* was mostly searched for – were very well connected.⁶⁴ The name *municipium Magnum* is in favour of Petrovo polje where *Ludrum* could be searched for. An unique inscription from the Roman Dalmatia mentioning *Celianus*⁶⁵ – as some of the *Historia Salonitana Maior* codices call the only known bishop of the diocese Ludroensis⁶⁶ (*Celianus episcopus ecclesiae Ludroensis*)⁶⁷, comes from the territory of the *municipium Magnum*, in Umljanović. Based exclusively on the form of letters, the inscription is dated into the first century;⁶⁸ but the monumental capital letters are frequent on the Roman inscriptions all until the fall of the antique world. Several basilicas and other early christian buildings⁶⁹ as well as the castrum of Gradun near Trilj (*Tilurium*), which was, most probably built by the 7th Roman Legion (*legio VII. Claudia pia fidelis*),⁷⁰ and where, during the troubled times the bishop of *Ludrum* could find a safe refuge, speak in favour of Cetina, or rather Sinj region. *Ludrum* could be searched for on the territory of Buško blato (from the 1960ies it is called Buško jezero) where traces of numerous antique settlements and castra, as well as several early christian basilicas (cemetery of “Sveti Ivo” in Livno,⁷¹ in Pris-

⁶² Željko MILETIĆ, o. c., 117-150.

⁶³ I. BOJANOVSKI, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Sarajevo, 1974, 51-103.

⁶⁴ Slobodan ČAČE, *Civitates Dalmatiae u “Kozmografiji” Anonima Ravenjanina*, Zadar, 1995, 82-83, pass.

⁶⁵ T. ŠEPAROVIĆ, o. c., 32-34: ----- *Mesce[ni]/us Coelianu[s]* -----.

⁶⁶ D. FARLATI, o. c., 173: *Celianum*; F. ŠIŠIĆ, o. c., 162, 164: *Cecilianum*; H. КЛАИТЬ, o. c., 83 and 85 not. 328: *Celianum*, not. 259: *Cecilianum*; S. GUNJAČA, o. c., 54, 56: *Celianum*; M. IVANIŠEVIĆ, o. c., 161: *Celianum*.

⁶⁷ D. FARLATI, o. c., 174; I. BATTHYAN, o. c., 293; F. ŠIŠIĆ, o. c., 164; H. КЛАИТЬ, o. c., 85; S. GUNJAČA, o. c., 54, 56; M. IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.

⁶⁸ T. ŠEPAROVIĆ, o. c., 33.

⁶⁹ J. JELIČIĆ, o. c., 169-180; A. MILOŠEVIĆ, *Sinj i Cetina*, 13-22; 13-22; A. MILOŠEVIĆ, *Vodič po Muzeju*, 16.

⁷⁰ M. ZANINOVIĆ, “Vojni značaj Tilurija u antici”, *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka, Znanstveni skup Sinj, 3-6. lipnja 1980. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, sv. 8. Split, 1984, 65-75.

⁷¹ T. GLAVAŠ, “Otkrivanje sv. Ive (dosadašnji rezultati istraživanja ostataka prvog franjevačkog samostana u Livnu)”, *Livanjski kraj u povijesti*, Split-Livno, 1994, 105-111; Bono Mato VRDOLJAK, “Franjevački samostan sv. Ive u Livnu tijekom 14. i 15. stoljeća”, *Livanjski kraj u povijesti*. Split-Livno, 1994, 115-125; Boško MARIJAN, “Bistrički samostan na groblju sv. Ive u Livnu (ili: Starokršćanski i srednjovjekovni nalazi na groblju sv. Ive u Livnu)”, *Kalendar svetoga Ante 1995*, Livno, 1995, 120-126; Maja PETRINEC, “Srednjovjekovno razdoblje”, *Arheološka zbirka franjevačkog muzeja u Livnu. Katalozi i monografije 7*, Split, 1999, 36.

oje,⁷² in Rešetarica,⁷³ in Potočani,⁷⁴ in Podvornice – Lištani,⁷⁵ in Lipa,⁷⁶ in Suhača,⁷⁷ in Podgradina,⁷⁸ in Grepci⁷⁹ etc.) were registered. Seen from the nearby hills Buško blato (Buško jezero) looks like goatskin, or blown goatskin. Interestingly, there is a place called *Miši* (meaning probably supervene from goatskin) in Buško blato, appearing in the sources under this name as early as 1400.⁸⁰

Conclusion

Most of the authors studying the Diocese of *Ludrum* faced the complicated problem of its position. Prevalently, it is located between the dioceses of Sarsenterensis, *Muccur*, the so called Delminian diocese (*Delminiensis-montanorum - episcopia Delminensis Montanorum*⁸¹), the Diocese of *Scardona* and the Diocese of *Siscia*. The see of the Diocese of Sarsenterensis often searched for around Imotski, sometimes around Mostar, while its territory spreads from Stolac in the Eastern Hercegovina to Buško blato in the Northeastern Hercegovina.⁸² Territories of Duvno and Šuica are frequently attributed to the so called Delminian (*Delminiensis-montanorum*) diocese; sometimes the region around Knin is attributed to the Diocese of *Scardona*.⁸³ Although different authors had to face some of the almost unresolvable questions such as its foundation and existence or its position, its bishops and clergy, rarely have they treated the question whether the diocese had ever existed. On the

⁷² *Livanjski pregled*, srpanj – kolovoz, 1995, 23.

⁷³ B. M. VRDOLJAK, "Starokršćanska bazilika i ranosrednjovjekovna nekropola na Rešetarici kod Livna", *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, (18.) 1988, 1990, 119-194.

⁷⁴ *Livanjski kraj u povijesti*, Split-Livno, 1994, 52.

⁷⁵ Marija MARIĆ, "Rezultati arheoloških iskopavanja u Lištanima kraj Livna, lokalitet Podvornice (Bosna i Hercegovina)", *Obavijesti: Hrvatsko arheološko društvo* 37/1, 2005, 74-84; The same, "Nastavak sustavnog arheološkog iskopavanja na lokalitetu Podvornice u Lištanima kraj Livna", *Obavijesti: Hrvatsko arheološko društvo* 37/3, 2005, 113-120; The same, "Pregled dosadašnjih rezultata arheološkog iskopavanja u Lištanima kraj Livna", *Hercegovina: godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe* 20, 2006, 25-40; The same, "Rimska Pelva u svjetlu dosadašnjih rezultata arheološkog iskopavanja u Lištanima kraj Livna", *Hrvatska misao: Matica hrvatska Sarajevo. Časopis za umjetnost i znanost* 39-40/28, 2006, 92-104.

⁷⁶ I. BOJANOVSKI, "Livanjsko polje", 186-187; The same, *Bosna i Hercegovina*, 246; *Livanjski pregled*, srpanj - kolovoz 1995, 23; Boško MARIJAN, "Bistrički samostan" 125.

⁷⁷ I. BOJANOVSKI, "Livanjsko polje", 187.

⁷⁸ I. BOJANOVSKI, "Livanjsko polje", 186.

⁷⁹ *Livanjski pregled*, srpanj - kolovoz 1995, 23.

⁸⁰ Franc MIKLOSICH, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae Bosnae Ragusii*. Edidit Fr. Miklosich. Editiones monumentorum Slavicorum veteris dialecti, Graz, 1964, 248.

⁸¹ Wilhelm TOMASCHEK, *Die vor-slavisches Topographie der Bosna, Herzegowina, Crna-gora und der angrenzenden Gebiete*, Wien, 1880, 10; Marin ZANINOVIĆ, "Delminium", *Od Helena do Hrvata*, Zagreb, 1996, 200-201; M. ZANINOVIĆ, "Delminium", *Tomislav. Zbornik radova - Prvi hrvatski kralj Tomislav. Zbornik radova*. Zagreb, 1998, 12.

⁸² I. PULJIĆ – A. ŠKEGRO, o. c., 219-227.

⁸³ B. MIGOTTI, o. c., 101-112.

other hand, the Diocese of *Siscia* is generally situated in the region around Sisak;⁸⁴ it was never considered that it might had spread as far as to the southern frontiers of the *Pannonia Savia*, of which *Siscia* was also the capital. Recent studies deny the existence of the Delminian (*Delminiensis-montanorum*) diocese.⁸⁵ Terms *montanorum* and *delminense* in the 533 Salonitan council acts⁸⁶ – most frequently identified with the so called Delminian (*Delminiensis-montanorum*) diocese, relate to the Dalmatinska zagora and the central part of Poljica, rather than to the territory of Duvno.⁸⁷ Thus, there are no proves that *Delminium* was a bishop see at the time of the two Salonitan councils or at any later time. In the same way, the Diocese of Sarsenterensis or the see of its bishop would not be searched for in Imotska krajina – which has been the common practice. New studies locate this diocese in Eastern Hercegovina.⁸⁸ It is most convenient to search for the Diocese of *Ludrum* between Salonitan and *Muccur* dioceses on the South, the Diocese of *Siscia* on the North,⁸⁹ the Diocese of *Scardona* on the East,⁹⁰ the Diocese of Bestoensis⁹¹ and the Diocese of Baloiensis on the West.⁹² The order of the subjects assigned to it in 533 speak clearly in its favour. Having this in mind, the problem of overlapping the territories of the Diocese of *Sarsenterum*,⁹³ *Narona*,⁹⁴ *Muccur*, *Ludrum* and *Scardona*, dissapers.

⁸⁴ Marija BUZOV, "Sisačka biskupija u svjetlu pisanih i arheoloških izvora. (Prilog proučavanju arheološke topografije biskupskoga grada Siska)", *Tkalčić: godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije* 3, 1999, 245-271.

⁸⁵ A. ŠKEGRO, "Duvanjski prostori u antici", *Duvanjski zbornik. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa "Duvanjski kraj kroz povijest", Tomislavgrad, 6-7. srpnja 2000, Tomislavgrad-Zagreb, 2000, 79-113*; The same, "Je li rimski Delminij bio biskupsko sjedište?" – *Povijesni prilozi* 20, 2000, 9-36; The same, *Na rubu opstanka. Duvanjska biskupija od utemeljenja do uključenja u Bosanski apostolski vikarijat*, Zagreb, 2002, 15-114.

⁸⁶ D. FARLATI, o. c., 173; I. BATTHYAN, o. c., 291; F. ŠIŠIĆ, o. c., 162; H. КЛАИТ, o. c., 83; S. GUNJAČA, o. c., 1973, 54; M. IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.

⁸⁷ A. ŠKEGRO, "Duvanjski prostori u antici", 106-108; The same, *Na rubu opstanka*, 40-57.

⁸⁸ I. PULJIĆ – A. ŠKEGRO, o. c., 219-241.

⁸⁹ M. BUZOV, o. c., 245-271.

⁹⁰ B. MIGOTTI, o. c., 101-112.

⁹¹ A. ŠKEGRO, "The Bestoen bishopric in the light of prior research", *Arheološki vestnik* 56, 2005, 369-389.

⁹² A. ŠKEGRO – V. PAŠKVALIN, o. c., 40-54; A. ŠKEGRO, o. c., pass.

⁹³ I. PULJIĆ – A. ŠKEGRO, o. c., 219-241; A. ŠKEGRO, "Ecclesia Sarsenterensis – stanje i problemi istraživanja", *Hrvatska misao: Matica hrvatska Sarajevo: časopis za umjetnost i znanost* 39-40/28, 2006, 69-82.

⁹⁴ Jakov VUČIĆ, "Ecclesia Naronitana / Prostor i granice", *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, 2005, 155-170.

Various locations

PLACE	EQUILIZATION	LOCATIONS	AUTHORS	YEARS
<i>Ludrum</i>		eastern of the Salonitan diocese	Farlati	1753. ⁹⁵
<i>Ludrum</i>		Lovreć	Milinović	1859. ⁹⁶
<i>Ludrum</i>	Ἄρδιον ὄρος; Ἄρδία	by Pehula on the territory of Ševarevo blato	Tomaschek	1880. ⁹⁷
<i>Ludrum</i>		Livno	Batinić	1881. ⁹⁸
<i>Ludrum</i>	<i>Burnum</i>		Patsch	1900. ⁹⁹
<i>Ludrum</i>		Livno	Strukić	1901. ¹⁰⁰
<i>Ludrum</i>		“anywhere by Lijevno”	Jelenić	1912. ¹⁰¹
<i>Ludrum</i>	<i>municipium Ludrum</i>	Stupovi - Biskupija by Knin; catholic cemetery - Biskupija by Knin	Klaić	1912. ¹⁰²
<i>Ludrum</i>		Biskupija by Knin	Šišić	1925. ¹⁰³
<i>Ludrum</i>		Biskupija by Knin	Bilogriović	1925. / 1998. ¹⁰⁴
<i>Ludrum</i>		“anywhere near Knin?”	Vanino	1942. ¹⁰⁵
<i>Ludrum</i>		Biskupija by Knin; Cetina	Katić	1959. ¹⁰⁶
<i>Ludrum</i>		Mirine - Otok by Sinj	Gabričević	1965. ¹⁰⁷
<i>Ludrum</i>		around of Knin?	Benković	1966. ¹⁰⁸
<i>Ludrum</i>		Mirine - Otok by Sinj	Cambi	1976.

⁹⁵ D. FARLATI, o. c., 174, 175.

⁹⁶ Šimun MILINOVIĆ, “Kratko opisanje Lovreća u Dalmaciji s narodnim običaji”, *Arhiv za povjesnicu jugoslavensku, knj. 5*, Zagreb, 1853, 207, 208.

⁹⁷ W. TOMASCHEK, o. c., 8.

⁹⁸ Vjenceslav Mijo BATINIĆ, *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka*, 1, Zagreb, 1881, 16.

⁹⁹ Karlo PATSCH, “Nahogjaji novaca”, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 12, 1900, 555-556.

¹⁰⁰ Ignacij STRUKIĆ, “Katolička crkva u Bosni”, *Spomen-knjiga iz Bosne*, Zagreb, 1901, 152.

¹⁰¹ Julijan JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci, I svezak*, Sarajevo, 1912, 15.

¹⁰² Vjekoslav KLAJČIĆ, “Episcopatus Ludrensis u Dalmaciji (532)”, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 12, 1912, 314-315; The same, “O položaju “Episcopatus Ludrensis” u rimskoj Dalmaciji (g. 532)”, *Bulletino di Archeologia e Storia Dalmata* 37, 1914, 114-117; The same, “Građa za topografiju i historiju Hlivanjske županije i grada Hlivna”, *Vjesnik Hrvatskog arheološkoga društva* 15, 1928, 16.

¹⁰³ Ferdo ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925, 171.

¹⁰⁴ Nikola BILOGRIVIĆ, *Katolička crkva na području današnje Banjalučke biskupije do invazije turaka. Topološke i povijesne crtice*, Sarajevo, 1998, 35.

¹⁰⁵ Miroslav VANINO, “Prve pojave kršćanstva u Bosni”, *Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463. Knjiga Prva. Treće izdanje*, Sarajevo, 1998, 144.

¹⁰⁶ Lovre KATIĆ, “Povijest Splitske biskupije (negda Solinske)”, *Prilog Službenog vjesnika br. VIII.-XII/59*, Split, 1959, studeni, 2.

¹⁰⁷ Branimir GABRIČEVIĆ, “Piscine battesimali cruciformi scoperte recentemente in Dalmazia”, *Akten des VII internationalen Kongresses für christliche Archäologie*, Trier, 1965, 539-541.

¹⁰⁸ Ambrozije BENKOVIĆ, *Naselja Bosne i Hercegovine sa katoličkim stanovništvom. Katoličke župe Bosne i Hercegovine i njihove filijale od XII. vijeka do danas*, Đakovo, 1966, 15.

<i>Ludrum</i>		“maybe present Knin”	Imamović	1983. ¹⁰⁹
<i>Ludrum</i>		Biskupija by Knin; around upper Krka and Butišnica	Bojanovski	1988. ¹¹⁰
<i>Ludrum</i>	<i>lucus cedrum</i> = oaken park	Lukovac above wellspring of the river Cetina	Cicvarić	1996. ¹¹¹
<i>Ludrum</i>		on the wellspring of Cetina	Cicvarić	1998. ¹¹²
<i>Ludrum</i>		Lukovača above wellspring of Cetina	Cicvarić	2000. ¹¹³
<i>Ludrum</i>		Grkovci on the passage from Livno to Grahovsko field	Čače	2003. ¹¹⁴
<i>Ludrum</i>		tribe territory of <i>Dicioni</i>	Čače	2003. ¹¹⁵
<i>Ludrum</i>		Bosansko Grahovo	Čače	2003. ¹¹⁶
<i>Ludrum</i>		Drvar	Čače	2003. ¹¹⁷

<i>Magnoticum</i>	<i>Magnum</i>	on the Čikola river between Muć and Drniš	Tomaschek	1880. ¹¹⁸
	<i>Magnum</i> ; <i>Mag(n)um</i> ; <i>Praetorium</i> <i>Magnum</i>	Balijina glavica – Muć by Drniš	Rački	1894. ¹¹⁹
<i>Magnoticum</i>	<i>municipium</i> <i>Magnum</i>		Patsch	1900. ¹²⁰
<i>Magnoticum</i>	<i>municipium</i> <i>Magnoticum</i> , <i>Magnum</i>	Balijina glavica (Trajanski grad) – Muć by Drniš	Klaić	1912. ¹²¹
<i>Magnoticum</i>	<i>municipium</i> <i>Magnum</i>	Kljake by Drniš	Bulić	1913. ¹²²

¹⁰⁹ Enver IMAMOVIĆ, “Počeci kršćanstva na tlu Bosne i Hercegovine u svjetlu pisanih izvora i arheoloških spomenika”, *Tribunia* 7, 1983, 45.

¹¹⁰ I. BOJANOVSKI, *Bosna i Hercegovina*, 252 and not. 10, 257.

¹¹¹ Ivan CICVARIĆ, “Ubikacija starokršćanskog Ludruma”, *Croatica Christiana Periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* XX/38, 1996, 167-168.

¹¹² I. CICVARIĆ, “Županijski ustroj Hrvatske za vrijeme kralja Tomislava”, *Prvi hrvatski kralj Tomislav: zbornik radova*, Zagreb, 1998, 238.

¹¹³ I. CICVARIĆ, “Grahovski kraj u povijesti”, *Zbornik radova Okruglog stola održanog u Bosanskom Grahovu 20. srpnja 1999: “Hrvati Dinare: život, opstojnost, stradanje, nauk i pouka”*. Bosansko Grahovo-Zagreb, 2000, 15, 17, 18, 29: analogous.

¹¹⁴ Slobodan ČAČE, “Tri priloga o kninskom području u antici”, *Zbornik Stjepanu Antoljaku u čast*, Zagreb, 2003, 173.

¹¹⁵ S. ČAČE, o. c., 173.

¹¹⁶ S. ČAČE, o. c., 173.

¹¹⁷ S. ČAČE, o. c., 173.

¹¹⁸ W. TOMASCHEK, o. c., 8.

¹¹⁹ Franjo RAČKI, *Thomas Archidiaconus: Historia salonitana, Zagrabiæ*, 1894, 16, 17.

¹²⁰ K. PATSCH, o. c., 555-556.

¹²¹ V. KLAJČIĆ, “Episcopatus Ludrensis”, 314-315.

¹²² Frane BULIĆ – Josip BERVALDI, *Kronotaksa solinskih biskupa i spljetskih nadbiskupa*, Zagreb, 1912-1913, 55.

<i>Magnioticum</i>	<i>municipium Magnum</i>	Kljake – Drniš	Šišić	1914. ¹²³
<i>Magnioticum</i>		area of the river Čikola / Petrovo field	Bilogrivić	1925. / 1998. ¹²⁴
<i>Magnioticum</i>	<i>mun. Magnum</i>	by Drniš	Bojanovski	1988.
	<i>Magnum</i>	Kljake by Drniš	Cicvarić	1998. ¹²⁵
<i>Magnioticum</i>	<i>Magnum; Sinotium</i>	Balijina glava – Kljake by Drniš on Petrovo field	Čače	2003. ¹²⁶

<i>Equitinum</i>	<i>Aequum</i>	Čitluk in Sinj field	Tomaschek	1880. ¹²⁷
<i>Equitinum</i>	Αἰκουνοῦ κολωνία; <i>Aequum</i>	Čitluk by Sinj	Rački	1894. ¹²⁸
<i>Equitinum</i>	<i>Aequum</i>		Patsch	1900. ¹²⁹
<i>Equitinum</i>	<i>municipium Equitinum, Aequum</i>	Čitluk by Sinj	Klaić	1912. ¹³⁰
<i>Equitinum</i>	<i>colonia Cl. Aequum</i>	Čitluk by Sinj	Bulić	1913. ¹³¹
<i>Equitinum</i>	<i>colonia Claudia Aequum</i>	Čitluk by Sinj	Šišić	1914. ¹³²
<i>Equitinum</i>		“at least northern part of the Cetina river valley”; Vrlika parish and Vrlika archdeacon of the Knin diocese	Bilogrivić	1925. / 1998. ¹³³
<i>Equitinum</i>	<i>Aequum</i>	<i>ager of Eqvum</i>	Gabričević	1965. ¹³⁴
<i>Equitinum</i>	<i>municipium Equitinum</i>	by Sinj	Bojanovski	1988. ¹³⁵
	<i>predio Aequuma</i>	Sinj field	Cicvarić	1998. ¹³⁶
<i>Equitinum</i>	<i>Aequum</i>	Čitluk by Sinj	Čače	2003. ¹³⁷

¹²³ F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora*, 156-157.

¹²⁴ N. BILOGRIVIĆ, o. c., 35.

¹²⁵ I. CICVARIĆ, “Županijski ustroj Hrvatske”, 238.

¹²⁶ S. ČAČE, o. c., 173.

¹²⁷ W. TOMASCHEK, o. c., 8.

¹²⁸ F. RAČKI, o. c., 16, 17.

¹²⁹ K. PATSCH, o. c., 555-556.

¹³⁰ V. KLAJČIĆ, “Episcopatus Ludrensis”, 314-315.

¹³¹ F. BULIĆ – J. BERVALDI, o. c., 55.

¹³² F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora*, 156-157.

¹³³ N. BILOGRIVIĆ, o. c., 35.

¹³⁴ B. GABRIČEVIĆ, “Piscine batesimali, 539-541; The same, “Iz antičkog perioda”, 102.

¹³⁵ I. BOJANOVSKI, *Bosna i Hercegovina*, 247.

¹³⁶ I. CICVARIĆ, “Županijski ustroj Hrvatske”, 238.

¹³⁷ Čače, 2003., 175-178.

Salviaticum	<i>Salviae</i>	Glavice on Glamoč field	Tomaschek	1880. ¹³⁸
	Σαλουία; <i>Silviae; Salviae</i>	Bosansko Grahovo	Rački	1894. ¹³⁹
<i>Salviaticum</i>	<i>Salvia</i>	Glavice by Glamoč; Bosansko Grahovo	Patsch	1900. ¹⁴⁰ 1906. ¹⁴¹
<i>Salviaticum</i>	<i>municipium Salviaticum, Salvium</i>	Grkovci, Livno field (<i>sic!</i>)	Klaić	1912. ¹⁴²
<i>Salviaticum</i>		Glavica by Glamoč	Bulić	1913. ¹⁴³
<i>Salviaticum</i>		Glavica by Glamoč	Šišić	1914.
<i>Salviaticum</i>		Grkovci, Livno field (<i>sic!</i>)	Bilogrivić	1925. / 1998. ¹⁴⁴
	<i>Salvaticum (sic!)</i>	Glavica by Glamoč	Vanino	1942. ¹⁴⁵
	<i>municipium Salvium; Salviae</i>	Halapić on Glamoč field	Bojanovski	1970. ¹⁴⁶ 1983. ¹⁴⁷
	<i>municipium Salvium</i>	Vrba (Borak) on Glamoč field	Bojanovski	1988. ¹⁴⁸
	<i>predio Salviae</i>	Dinara from Buško jezero to the Livno and Glamoč field	Cicvarić	1998. ¹⁴⁹ 2000. ¹⁵⁰
<i>Salviaticum</i>	<i>Salvium</i>	Vrba - Halapić on Glamoč field	Čaće	2003. ¹⁵¹

¹³⁸ W. TOMASCHEK, o. c., 8.

¹³⁹ F. RAČKI, o. c., 16, 17.

¹⁴⁰ K. PATSCH, o. c., 555-556.

¹⁴¹ K. PATSCH, "Arheološko-epigrafska istraživanja povijesti rimske provincije Dalmacije. VII. Dio", *Glasnik Zemaljskog muzeja* 18, 1906, 161-167.

¹⁴² V. KLAJČ, "Episcopatus Ludrensis, 314-315; The same, "O položaju", 114-117; The same, "Grada", 1928, 16.

¹⁴³ F. BULIĆ – J. BERVALDI, o. c., 55.

¹⁴⁴ N. BILOGRIVIĆ, o. c., 35.

¹⁴⁵ M. VANINO, o. c., 144.

¹⁴⁶ I. BOJANOVSKI, "Pelva i Salviae", 514, 518.

¹⁴⁷ I. BOJANOVSKI, "Livanjsko polje", 180.

¹⁴⁸ I. BOJANOVSKI, *Bosna i Hercegovina*, 247.

¹⁴⁹ I. CICVARIĆ, "Županijski ustroj Hrvatske", 238.

¹⁵⁰ I. CICVARIĆ, "Grahovski kraj u povijesti", 18.

¹⁵¹ S. ČAĆE, o. c., 175-178.

<i>Sarsiaticum</i>	<i>Sarzia; Sarite</i>	Sarići on upper Pliva	Tomaschek	1880. ¹⁵²
	<i>Sarcia; Sartia; Saritae; Sarnadae</i>		Rački	1894. ¹⁵³
<i>Sarziaticum</i>	<i>Starue; Sardeates</i>		Patsch	1900. ¹⁵⁴
<i>Sarsiaticum</i>	<i>municipium Sarsiaticum</i>	Kosovo field; Knin field	Klaić	1912. ¹⁵⁵
<i>Sarziaticum</i>		“plateau Glamoč”	Bulić	1913. ¹⁵⁶
<i>Sarsiaticum</i>		somewhere on Glamoč field	Šišić	1914. ¹⁵⁷
<i>Sarsiaticum</i>		“plateau by Glamoč”	Bilogriović	1925. / 1998. ¹⁵⁸
<i>Sarsiaticum</i>		somewhere on Glamoč field	Vanino	1942. ¹⁵⁹
<i>Sardiaticum</i>	“tribe territory of <i>Sardeates</i> ”	valley of lower Unac; upper Una	Bojanovski	1988. ¹⁶⁰
<i>Sarziaticum</i>		on the territory of Resanovac until to Strmica by Knin	Cicvarić	1998. ¹⁶¹
<i>Sarsiaticum</i>	“Sveti Arsen(ije)”	on the territory of Resanovac until to Strmica by Knin	Cicvarić	2000. ¹⁶²
<i>Sarziaticum</i>		around of upper flow of Sana	Čače	2003. ¹⁶³

¹⁵² W. TOMASCHEK, o. c., 8.

¹⁵³ F. RAČKI, o. c., 16, 17.

¹⁵⁴ K. PATSCH, “Nahogjaji novaca”, 555-556.

¹⁵⁵ V. KLAJIĆ, “Episcopatus Ludrensis”, 314-315.

¹⁵⁶ F. BULIĆ – J. BERVALDI, o. c., 55.

¹⁵⁷ F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora*, 156-157.

¹⁵⁸ N. BILOGRIVIĆ, o. c., 35.

¹⁵⁹ M. VANINO, o. c., 144.

¹⁶⁰ I. BOJANOVSKI, *Bosna i Hercegovina*, 251, 252.

¹⁶¹ I. CICVARIĆ, “Županijski ustroj Hrvatske”, 238.

¹⁶² I. CICVARIĆ, “Grahovski kraj u povijesti”, 18.

¹⁶³ S. ČAČE, o. c., 175-178.

Ludrumaska biskupija

Ante Škegro

Hrvatski institut za povijest

Opatička 10

10000 Zagreb

Republika Hrvatska

Ludrumaska biskupija (*Ecclesia ludroensis*) je zajedno sa Sarsenterskom (*Ecclesia sarsenterensis*) i Mukurskom (*Ecclesia mucкуроensis*) utemeljena na drugom salonitanskom saboru koji se 533. g. održao pod predsjedanjem salonitanskog nadbiskupa Honorija II. (528-547). Za sjedišta su im, kako kazuju akta ovog sabora, izabrani Sarsenter, Mukur i Ludrum (*in Sarsentero, Muccuro et Ludro episcopi debeant consecrari*). Za biskupa Ludruma izabran je Celijan (*Celianus*) odnosno Cecilijan (*Cecilianus*). Pod jurisdikciju ludrumskog biskupa stavljeni su Magnotik, Ekvitin, Salviatik i Sarziatik (*Ludrensis vero episcopus Magnoticum, Equitinum, Saluiaticum et Sarsiatricum*). Biskup Ludruma potpisao je kao posljednji akta drugog salonitanskog crkvenog sabora (*Celianus episcopus ecclesiae Ludroensis, consentiens subscripsi*).

Ludrumskoj biskupiji kao takvoj gotovo da i nije pridavana osobita pažnja kvalificiranih istraživača. Ipak, na nju su se pojedini autori usputno osvrtni, uglavnom u okviru svojih drugih istraživanja koja se odnose na pojedine segmente kasnonatičkog doba rimske provincije Dalmacije. Stoga ne iznenađuje činjenica da su o njoj i izricali kontroverzne sudove, počevši od mjesta izabranog za njeno središte, baš kao i o mjestima i područjima koja su određena da uđu u njen sastav odnosno stavljena pod jurisdikciju njenog biskupa. Kontrovere vezane za ovu biskupiju, baš kao i druge biskupije utemeljene na salonitanskim saborima, ne proističu samo iz korumpiranosti akata salonitanskih sabora, koje, kao što je poznato, upravo zbog toga pojedini autori – počevši još od Ivana Lučića - kao nevjerodostojne u cijelosti odbacuju. Ipak, sustavna istraživanja problematike ranokršćanskih institucija s prostora rimske provincije Dalmacije pokazuju da su salonitanski sabori nesumnjiva povijesna činjenica, baš kao i biskupije spomenute u njihovim aktima – uključujući i Ludrumsku biskupiju.

Ključne riječi: rimska provincija Dalmacija; rano kršćanstvo; *Ludrum*; Ludrumaska biskupija; *Ecclesia Ludroensis*